

Walter Benjamin: *Barndom i Berlin kring 1900*

Walter Benjamin: *Bild och dialektik*

Walter Benjamin: *Paris, 1800-talets huvudstad*

Carl Dahlhaus: *Analys och värdeomdöme*

Friedrich Nietzsche: *Fallet Wagner*

Thomas Ziehe: *Kulturanalyser*

BARNDOM I BERLIN KRING 1900

i översättning av
Ulf Peter Hallberg

Brutus Östlings Bokförlag
Symposion AB
Stockholm/Stehag 1994

Förord

ÅR 1932, NÄR jag var utomlands, började det gå upp för mig att jag snart skulle tvingas ta ett längre och kanske varaktigt avsked av den stad där jag är född.

Jag hade flera gånger i mitt inre liv upplevt de hälsosamma verkningarna av att låta vaccinera sig; jag höll mig till det även i denna situation och återkallade med avsikt de bilder som i exilen brukar väcka starkast hemlängtan – barndomens bilder. Känslan av längtan fick i det här sammanhanget lika litet bli herre över intellektet som vaccinet över en frisk kropp. Jag försökte hålla känslan i schack med hjälp av en insikt, inte om den tillfälligt biografiska utan om den nödvändiga samhällsliga oåterkalleligheten hos det förgångna.

Det medförde att de biografiska dragen som snarare avtecknar sig i erfarenhetens kontinuitet än i dess djup helt träder tillbaka i dessa skisser. Och med dem fysionomierna – av min familj och mina kamrater. I stället har jag försökt komma åt de *bilder* i vilka storstadserfarenheten sedimenteras i ett barn från borgarklassen.

Jag anser det troligt att sådana bilder är förbehållna ett eget öde. Inga redan präglade former väntar på dem, likt de former som i naturkänslan under århundraden har stått till buds för minnena av en barndom tillbringad på landet.

Förord

ÅR 1932, NÄR jag var utomlands, började det gå upp för mig att jag snart skulle tvingas ta ett längre och kanske varaktigt avsked av den stad där jag är född.

Jag hade flera gånger i mitt inre liv upplevt de hälsosamma verkningarna av att låta vaccinera sig; jag höll mig till det även i denna situation och återkallade med avsikt de bilder som i exilen brukar väcka starkast hemlängtan – barndomens bilder. Känslan av längtan fick i det här sammanhanget lika litet bli herre över intellektet som vaccinet över en frisk kropp. Jag försökte hålla känslan i schack med hjälp av en insikt, inte om den tillfälligt biografiska utan om den nödvändiga samhällsliga oåterkalleligheten hos det förgångna.

Det medförde att de biografiska dragen som snarare avtecknar sig i erfarenhetens kontinuitet än i dess djup helt träder tillbaka i dessa skisser. Och med dem fysiomierna – av min familj och mina kamrater. I stället har jag försökt komma åt de *bilder* i vilka storstadserfarenheten sedimenteras i ett barn från borgarklassen.

Jag anser det troligt att sådana bilder är förbehållna ett eget öde. Inga redan präglade former väntar på dem, likt de former som i naturkänslan under århundraden har stått till buds för minnena av en barndom tillbringad på landet. Däremot är bilderna av min storstadsbarndom kanske i

stånd att förebåda en senare tids historiska erfarenhet i sitt inre. Jag hoppas att det åtminstone i dessa bilder framgår i hur hög grad den person som här omtalas fick undvara den trygghet som förunnades hans barndom.

Loggior

LIVET FÖRFAR under lång tid med det ännu spröda minnet av barndomen likt en mor som lägger sitt nyfödda barn vid bröstet utan att väcka det. Ingenting befruktade min egen barndom mer än inblicken på gårdar, och en av deras mörka loggior som på sommaren skuggades av markiser var för mig den vagga som staden lade den nye borgaren i. Kanske hade de karyatider som bar upp loggian på våningen ovanför för ett ögonblick lämnat sin plats för att sjunga en visa som inte innehöll mycket av det som väntade mig, men i gengäld den profetia som för alltid gjorde gårdarnas luft berusande för mig. Jag tror att det fortfarande fanns en fläkt av denna luft kring vinbergen på Capri, där jag omfamnade min älskade; och det är just den luften som omger de bilder och allegorier som härskar över mitt tänkande, liksom karyatiderna på de upphöjda loggiorna över gårdarna i det gamla västra Berlin.

Rytmen från stadsbanan och mattpiskandet vaggade mig till sömns. Den var tråget där mina drömmar tog form. Först de formlösa drömmarna som kanske hade genomkorsats av vattnets böljegång eller lukten av mjölk, sedan de vittomspunna: rese- och regndrömmar. Våren sköt här sina första skott framför en grå innergårdsfasad; och när ett dammigt lövvalv senare på året tusen gånger om dagen snuddade vid husväggen invigde grenarnas

Strumpan

DET FÖRSTA SKÅP som lät sig öppnas när jag ville var kommoden. Jag behövde bara vrida på knoppen, så svängde dörren upp emot mig med ett snäpp. Bland skjortorna, förklädena och livstyckena som hade legat förvarade därinne fann jag det som för mig förvandlade kommoden till ett äventyr. Jag fick bana mig väg längst in i dess innersta vrå tills jag stötte på strumporna som låg staplade där, ihoprullade och förpackade på traditionellt sätt. Varje par såg ut som en liten påse. Ingenting gick upp emot nöjet att gräva med handen så långt som möjligt i deras innanmäte. Jag gjorde det inte för värmens skull. Det var "det medförda" som jag alltid fick grepp om i detta sammanrullade inre som lockade mig ner i sitt djup. När jag hade omslutit det med näven och efter bästa förmåga hade konstaterat att jag var i besittning av den mjuka yllemassan, började den andra delen av leken, den som ledde till avslöjandet. För nu tog jag itu med att veckla ut "det medförda" ur påsen av ull. Jag drog det allt närmare mig, tills det häpnadsväckande inträffade: jag hade plockat fram "det medförda", men "påsen" som det hade legat i fanns inte längre kvar. Jag fick aldrig nog av att upprepa detta händelseförlopp. Det lärde mig att form och innehåll, hölje och höljt är samma sak. Det sporrade mig att dra ut sanningen lika varsamt ur diktkonsten som barnahanden drog ut strumpan ur "påsen".

Mummerehlen

I EN GAMMAL barnvers förekommer *Muhme Rehlen*, moster Rehlen. Eftersom "Muhme", "moster", inte sade mig någonting blev denna varelse för mig ett andeväsen: *Mummerehlen*.

I rättan tid lärde jag mig att maskera mig med de ord som egentligen var moln. Förmågan att urskilja likheter är ju bara en svag rest av det gamla tvånget att likna andra och att föra sig som de. Orden framkallade detta tvång hos mig. Inte sådana som fick mig att likna mönstergossar, utan de som fick mig att likna våningar, möbler, kläder. Jag var helt vanställd av likhet med allting omkring mig. Som ett blötdjur i musslan dvaldes jag i artonhundratalet som nu ligger framför mig som ett tomt musselskal. Jag håller det mot örat. Vad hör jag? Jag hör inte larmet från fältartilleriet eller från Offenbachs balmusik, inte ens klapprandet av hästhovar mot kullerstenen eller vaktparadens fanfarer. Nej, det jag hör är det kortvariga rasslandet av antracitkolet som rutschar från bleckhämtaren ner i en järnugn, det är den dova knallen som ljuder när glödstrumpans flamma tänds i gaslampan och kupans klirrande mot fotogenlampans ram när ett ekipage passerar på gatan. Även andra ljud som rasslet från nyckelskrinet, de båda ringklockorna till huvudentrén och köksingången; slutligen finns det också en liten barnvers.

”Ich will dir was erzählen / von der Mummerehlen.”

Den lilla versen är förvrängd; ändå hör hela barndomens förvrängda värld hemma i den. *Muhme Rehlen* som en gång i tiden fanns i den, var redan borta när jag hörde den första gången. *Mummerehlen* var det ännu svårare att få tag på. Under lång tid gick rutmönstret, som simmade i ett töcken av manna- eller sagogryn på tallriken, i god för henne. Jag slevade långsamt i mig för att nå dit. Vad man berättade om henne – eller kanske bara ville berätta för mig – vet jag inte. Själv anförtrrodde hon mig ingenting. Kanske hade hon knappt någon röst. Hennes blick föll från de första obeslutsamma snöflingorna. Om den bara en enda gång hade riktats mot mig, skulle jag ha varit vid gott mod under alla min levnads dagar.

Gömsällen

JAG KÄNDE REDAN till alla gömsällen i våningen och återvände till dem som till ett hus, där man är säker på att återfinna allting som det en gång var. Mitt hjärta bultade. Jag höll andan. Här var jag innesluten i den materiella världen. Den gjorde ett ohyggligt tydligt intryck på mig, närmade sig språklöst. På samma sätt är det bara den som blir hängd som blir medveten om vad trä och snara är för något. Barnet som står bakom förhänget förvandlas själv till något vitt och svävande, till spöke. Matbordet som det sitter hopkrupet under låter barnet bli en trägud i templet, där de snidade benen utgör pelarna. Och bakom en dörr blir barnet själv dörr, är betaget av dörren som av en tung mask och kommer som trollkarl att förhäxa alla som aningslöst inträder. Barnet får under inga omständigheter bli upptäckt. När det gör grimaser säger man att det räcker att klockan slår för att det alltid ska se ut så där. Hur sant det är förstod jag i mitt gömsälle. Den som upptäckte mig kunde få mig att förstenas till avgud under bordet, kunde för evigt väva ihop mig som spöke med gardinen eller trollbinda mig på livstid i den tunga dörren. Jag släppte därför med ett ljudligt skrik lös demonen som förvandlade mig så där, när den som letade grep tag i mig; ja, jag väntade inte ens på det ögonblicket utan föregrep det med ett självbefrielsens skrik. Därför

Gäster

MIN MOR HADE ett smycke som var ovalt till formen. Det var så stort att man inte kunde bära det på bröstet, och när hon bar det uppenbarade det sig därför alltid på hennes skärp. Hon bar det när hon var bortbjuden; hemma bara om vi själva hade gäster. I mitten glänste en stor skimrande gul sten som utgjorde mittpunkten, omgiven av ett antal mellanstora stenar i olika färger – grönt, blått, gult, rosa, purpur. Detta smycke fyllde mig med hänförelse varje gång jag såg det. För i de tusen små eldarna som sköt fram ur dess kanter fanns en förnimbar klang av dansmusik. Det betydelsefulla ögonblicket när min mor tog fram smycket ur schatullet där det låg uppenbarade dess dubbla makt: för mig var det i själva verket bjudningen som hade sin boning på min mors skärp; men det var också talismanen som skyddade henne mot allt det som kunde hota henne utifrån. I dess skydd var även jag trygg.

Men talismanen kunde inte förhindra att jag tvingades gå till sängs även de sällsynta kvällar då den fanns till beskådan. Det förargade mig dubbelt när det var vi som hade gäster. Ändå lyckades de tränga över min tröskel, och jag stod i oavbruten kontakt med dem så snart den första signalen från ringklockan hade genljudit. En lång stund ansatte ringklockan nästan oupphörligt tamburen. Inte mindre oroväckande för att den klingade kortare,

precisare än andra dagar. Och det gick inte att ta fel på att signalen kungjorde ett anspråk som vida översteg vad den annars gjorde gällande. Och det motsvarades av att dörren vid detta tillfälle öppnades omedelbart och ljudlöst. Sedan kom den tidpunkt då sällskapet, som just hade börjat ta form, redan tycktes upplösas. I själva verket hade det bara dragit sig tillbaka till de avlägset belägna rummen, för att där försvinna i de många stegens och samtalens brus och bottenslam, likt ett odjur som knappt har hunnit spolat upp på land av bränningarna förrän det söker skydd i strandkantens fuktiga gyttja. Jag kände att det som nu fyllde rummen var ogripbart, halt och alltid redo att strypa dem som lekfullt omgav det. Den spegelblanka frackskjorta som min far bar denna kväll verkade nu vara ett pansar, och i den blick som han för en timme sedan hade låtit svepa över de tomma stolarna upptäckte jag nu vapenglansen.

Under tiden hade ett sorl trängt in hos mig; det osynliga hade tilltagit i styrka och började rådgöra med sig själv genom alla kroppsdelar. Det lyssnade på sitt eget dova mummel som man lyssnar i en snäcka, det rådgjorde med sig själv som vinden i lövverket, det sprakade som vedträn i kaminen och sjönk sedan ljudlöst ihop i sig själv. Nu hade det ögonblick kommit då jag ångrade att jag för några timmar sedan hade banat väg för det oberäkneliga. Det hade skett med ett handgrepp, genom vilket matbordet delades och fick en platta undertill att framträda; uppfälld täckte den utrymmet mellan bords hälfterna, så att alla gäster fick plats. Sedan hade jag fått lov att hjälpa till med dukningen. Och det var inte bara det att hushållsutensilier passerade genom mina händer och

samtidigt hedrade mig – hummergeafflar eller ostronknivar – utan även de vanliga, vardagliga tillbehören framträdde i festlig utstyrsel. De gröna vinglasen med hög fot, de låga, fint slipade portvinsbägarna, de filigranbesatta champagnekuporna; saltkaren i form av små silverfat; de tunga metallbeslagna flaskkorkarna, föreställande gnomer eller djur. Till slut fick jag lov att bredvid ett av de många glasen vid varje kuvert placera kortet som för varje gäst angav den plats som väntade på honom. Med detta lilla kort hade jag krönt verket; och när jag nu till sist gick ett beundrande varv runt hela det dukade bordet, kring vilket bara stolarna saknades – då först genomfors jag i djupet av mitt inre av det lilla fredstecken som bordets alla tallrikar signalerade åt mig. Det var ett oansenligt mönster av blåklint som täckte servisen av felfritt, vitt porslin: ett fredstecken, vars sötma bara blicken kunde ana, förtrogen med det krigstecken som jag hade framför mig alla andra dagar.

Jag tänker på det blå lökmönstret. Hur ofta hade jag inte bönfallit det om hjälp under de fejder som utkämpades vid det bord som nu stod så skimrande för min syn. Otaliga gånger hade jag utforskat dess förgreningar och fibrer, dess blommor och voluter, hängivnare än inför den vackraste tavla. Aldrig hade man mer oförbehållsamt sökt en vänskap än vad jag gjorde med det blå lökmönstret. Jag hade så gärna haft det som bundsförvant i den ojämna kamp som så ofta gav middagen en bitter bismak. Men det lyckades jag aldrig med. För det här mönstret var falt som en general från det Kinaporslin som för övrigt också hade stått vid dess vagga. De ärobetygelser med vilka det överhopades av min mor, paraderna som hon kallade in

manskapet till, den dödsklagan som genljöd från köket varje gång någon medlem av truppen hade stupat, gjorde min uppvaktning utsiktslös. Ty kallt och krypande höll lökmönstret stånd mot mina blickar och hade inte sträckt ut det minsta av sina små blad för att täcka mig.

Den festliga anblicken av det dukade bordet befriade mig från den fatala föreställningen, och bara det hade räckt för att göra mig hänförd. Men ju närmare kvällen kom, desto mer beslöjades den glans och lycksalighet som den vid middagstid hade utlovat. Och när sedan min mor, trots att hon stannade hemma, bara flyktigt kom förbi för att säga godnatt, kände jag med dubbel verkan vilken gåva hon annars vid den här tiden lade på täcket: vetskapen om de timmar som dagen ännu hade i reserv åt henne, vilka jag förtröstansfullt, liksom förr i tiden dockan, tog med mig in i sömnen. Det var dessa timmar som i hemlighet och utan att hon visste det föll ner i täckets veck och som hon sedan makade tillrätta; och just dessa timmar som till och med tröstade mig sådana kvällar då hon var på väg ut, när de berörde mig i form av de svarta spetsarna på den sjalett som hon redan hade knutit om huvudet. Jag älskade denna närhet och alla dofter som den skänkte mig; varje tidrymd som jag vann i skuggan av denna sjalett och i närheten av den gula stenen, gjorde mig mer lycksalig än smällkaramellerna som hon utlovade nästa morgon samtidigt som hon kysste mig. När min far sedan ropade på henne utifrån, uppfylldes jag vid hennes uppbrott bara av stolthet att släppa iväg henne så skimrande till gästerna. Och utan att känna till det lilla ordspråket, förnam jag i sängen strax innan jag somnade dess sanning: "Ju senare på kvällen, desto vackrare är gästerna."

Skåp

DET FÖRSTA SKÅP som lät sig öppnas när jag ville var kommoden. Jag behövde bara vrida på knoppen, så svängde dörren upp emot mig med ett snäpp. Därinne låg mina linnekläder. Bland alla mina skjortor, byxor och livstycken som måste ha legat där och som jag inte längre minns, fanns någonting som inte har gått förlorat och som alltid fick öppnandet av det här skåpet att förefalla lockande och äventyrligt. Jag fick bana mig väg längst in i dess innersta vrå tills jag stötte jag på strumporna som låg staplade där, ihoprullade och förpackade på traditionellt sätt, så att varje par såg ut som en liten påse. Ingenting gick upp emot nöjet att gräva med handen så långt som möjligt i deras innanmäte. Och inte bara för deras ulliga värme. Det var "det medförda" som jag alltid fick grepp om i detta sammanrullade inre som lockade mig så starkt ner i dess djup. När jag hade omslutit det med näven och efter bästa förmåga konstaterat att jag var i besittning av den mjuka yllemassan, började den andra delen av leken, den som ledde till det andlösa avslöjandet. För nu tog jag itu med att veckla ut "det medförda" ur påsen av ull. Jag drog det allt närmare mig, tills det häpnadsväckande hade ägt rum: "det medförda" hade lösgjorts helt ur fickan, men själv var den försvunnen. Jag fick aldrig nog av att på så vis sätta den här gåtfulla